

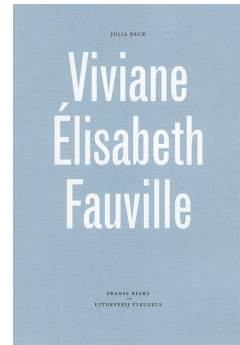
Viviane Élisabeth Fauville

Liedewij van den Berg en Katrien Vandenberghe

Vertalersgeluktournee 2017

Lidewij:

In het najaar van 2012 besloten Katrien en ik om samen iets te vertalen. Katrien stelde toen dit boek voor, het kort daarvoor bij de prestigieuze uitgeverij Minituit verschenen debuut van Julia Deck, dat in Frankrijk lovende kritieken had gekregen.



Ik was meteen enthousiast en het bleek een interessante keuze. Want haar originele stijl stelde ons voor mooie uitdagingen, waarover we soms lang discussieerden. Vrijwel elke zin bleek wel iets eigenaardigs te bevatten – een verwijzing naar een andere zin in het boek, een niet voor de hand liggende woordkeuze, een bijzonder ritme...

Onze vertaling van dat eerste hoofdstuk is toen gepubliceerd in het literaire tijdschrift *Tirade*. Op dat moment leek het daarbij te blijven. Maar in 2015, tweeënhalf jaar later, werden we benaderd door Marc Vleugels van Uitgeverij Vleugels, die ons een contract aanbood voor de vertaling van de hele roman.

Het boek gaat over een pas gescheiden vrouw van 42 jaar die met haar ex een kind van drie maanden heeft, en zojuist haar psychoanalyticus heeft vermoord – al is dat laatste niet helemaal zeker. Zelf lijkt ze het ook niet volkomen helder te zien. Als lezer krijg je al snel in de gaten dat de hoofdpersoon nogal labiel is, eigenlijk helemaal de kluts kwijt is.

Door de manier waarop Julia Deck dat heeft opgeschreven, word je als lezer – en dus ook als vertaler – een beetje meegetrokken in het hoofd van de hoofdpersoon en weet je niet meer wat waar is en wat niet. De verteller blijkt erg onbetrouwbaar, en het lijkt zelfs te gaan om een soort gespleten persoonlijkheid.

Want wat meteen opvalt bij dit boek is het wisselen tussen verschillende ‘stemmen’ van de verteller – voor zover je van één verteller kunt spreken. In de eerste twee hoofdstukken lijkt de lezer rechtstreeks te worden aangesproken, met ‘u’, maar die ‘u’ is óók de hoofdpersoon. Het is bevreemdend om in één adem te worden aangesproken met deze vrouw die een moord lijkt te hebben gepleegd.

In het derde hoofdstuk komt er iets meer afstand en wordt dan ook de derde persoon gebruikt, net als in het vierde en een deel van het vijfde hoofdstuk. Maar daarna wordt even overgegaan op eerste persoon meervoud, en praat de hoofdpersoon met ‘we’ over zichzelf, en dan wordt de chaos en ontredde in haar hoofd nog prominenter. Ook daarna wisselt de auteur nog een aantal keer tussen eerste, tweede en derde persoon. Dat werkt ontregelend.

Het lijkt of de beschrijvingen van de omgeving een tegenwicht moeten bieden aan de verwarring in Vivianes hoofd. De Parijse straten, pleinen en metrolijnen, en de routes die de hoofdpersoon neemt, worden minutieus beschreven en kloppen allemaal tot in de puntjes.

In dat heel realistische decor denkt Viviane bij herhaling haar moeder te zien, die al acht jaar dood is. Die overleden moeder geeft ze ook op als referentie voor haar alibi wanneer ze aan de politie moet vertellen wat ze deed op het tijdstip van de moord. Ze zal daarmee dus door de mand vallen en misschien doet ze het daar ook om.

Wat er waar is van de beschreven gebeurtenissen en wat niet, daar kun je over discussiëren, maar dat de lezer een inkijkje krijgt in het hoofd van deze getroebleerde geest en er een eindje in mee mag liften, is op zich al heel interessant, en door de verbluffend scherpe manier waarop Deck dat allemaal heeft opgeschreven, des te fascinerender. Het was voor ons een fijne uitdaging om te proberen in onze Nederlandse vertaling dezelfde toon te treffen.

In het volgende fragment is de staat van verwarring in het hoofd van Viviane prachtig beschreven:

“In onze armen ligt dit kind, waarvan we ons afvragen hoe het bij ons terecht is gekomen. De oppas heeft het teruggegeven zonder moeilijk te doen, en deed alsof ze geloofde dat het ons rechtmatig bezit was. We nemen het steelsgewijs mee en lopen vlak langs de muren tot het gebouw aan de rue Cail, ze mocht zich eens bedenken. Eenmaal veilig in het appartement op de vijfde verdieping nestelen we ons in de schommelstoel en observeren het meisje heel lang, wachtend op een antwoord, een openbaring.

Soms kijkt ze ons aan alsof ze ons altijd al kende, en we denken dat ze ons met iemand anders verwacht. Of zijn wij niet wie we denken? Dat is een mogelijkheid.

We kennen de oorsprong niet van dit wezentje, dat meer over ons weet dan we zelf ooit zullen vermoeden en niettemin alle hoop lijkt te stellen in onze goede zorgen. [...] Zij zal in haar behoefte en vasthoudendheid misschien ook aan het langste eind trekken. Dan zullen wij louter door haar wilskracht als moeder en dochter eindigen.”

Il y a cette enfant sur les bras dont on se demande comment elle est arrivée chez nous. La nourrice l'a rendue sans faire d'histoires, affectant de croire que c'était notre bien légitime. On l'emporte furtivement, rasant les murs jusqu'à l'immeuble de la rue Cail, au cas où elle se raviserait. Une fois en sécurité dans l'appartement du cinquième étage, on s'installe dans le rocking-chair et on observe l'enfant très longtemps, dans l'attente d'une réponse, d'une révélation.

In onze armen ligt dit kind, waarvan we ons afvragen hoe het bij ons terecht is gekomen. De oppas heeft het teruggegeven zonder moeilijk te doen, en deed alsof ze geloofde dat het ons rechtmatig bezit was. We nemen het steelsgewijs mee en lopen vlak langs de muren tot het gebouw aan de rue Cail, ze mocht zich eens bedenken. Eenmaal veilig in het appartement op de vijfde verdieping nestelen we ons in de schommelstoel en observeren het meisje heel lang, wachtend op een antwoord, een openbaring.

Parfois elle nous regarde comme si elle nous connaissait depuis toujours, et nous pensons qu'elle nous prend pour une autre. Ou est-ce nous qui ne sommes pas celles que nous croyons – c'est une possibilité.

Soms kijkt ze ons aan alsof ze ons altijd al kende, en we denken dat ze ons met iemand anders verwacht. Of zijn wij niet wie we denken? Dat is een mogelijkheid.

Nous ignorons d'où vient cet être qui en sait plus sur nous-mêmes que nous n'en soupçonnerons jamais, et semble pourtant tout attendre de nos soins. [...] Et c'est peut-être elle aussi, dans son dénuement et sa ténacité, qui obtiendra gain de cause. Ainsi nous finirons mère et fille par le seul effet de sa détermination.

We kennen de oorsprong niet van dit wezentje, dat meer over ons weet dan we zelf ooit zullen vermoeden en niettemin alle hoop lijkt te stellen in onze goede zorgen. [...] Zij zal in haar behoefte en vasthoudendheid misschien ook aan het langste eind trekken. Dan zullen wij louter door haar wilskracht als moeder en dochter eindigen.

Katrien:

Laat ik wat voortborduren op de spitsvondigheid waarmee Julia Deck de psychologische problemen van de hoofdpersoon voelbaar maakt. Eerst en vooral zijn er dus de stemwissels. Zoals al duidelijk, gaat het niet om het procedé waarbij diverse romanpersonages hun licht op gebeurtenissen of personen laten schijnen. Dit is radicaler, oorspronkelijker: in een onvoorspelbare volgorde komen verschillende vertelstemmen aan het woord die allemaal aan de protagoniste gelinkt lijken. Het begint in de u-persoon: vovoyerend wordt geregistreerd wat de 'u' doet, heeft gedaan, zelfs wat die denkt.

Het boek opent met: “Het kind is twaalf weken, en wiegt u met haar adem in het rustige, regelmatige ritme van een metronoom. U zit beiden in een schommelstoel”, en een paragraaf verderop luidt het:

“Helemaal zeker weet u het niet, maar het komt u voor dat u vier, vijf uur geleden iets hebt gedaan wat u niet had mogen doen”. Dit bevreemdt. Het enkelvoudige u is de beleefdheidsvorm; die gebruik je voor iemand met wie je de gepaste distantie in acht neemt, met wie je hoe dan ook in relatie staat – maar hier gaat het om het verhaal van het doen en laten van iemand die je nog niet kunt plaatsen. De woorden lijken afkomstig van een Mr of Ms Nobody, je kunt je achteraf afvragen of de virtuele stem van oordelende instanties zoals een psychiater, een commissaris, een rechter erin meeklinkt, en misschien is het wel een stem in het hoofd van de protagoniste, die de kijk van buitenstaanders op haarzelf verinnerlijkt om zichzelf als een object te ontleden. Het heeft iets metaalachtigs, kil-afstandelijks, categorisch. Deze vovoyerende stem heeft de overhand in het boek en duikt herhaaldelijk op, maar het wordt nóg schizofrener doordat het verhaal soms in andere grammaticale personen wordt verteld.

Voortdurend verspringt het perspectief, een keer zelfs driemaal in één paragraaf. Na de ‘u’ wordt het vaakst de derde persoon gebruikt: de verhalende zinnen hebben dan, in een iets vertrouwder stijlregister, als onderwerp ‘Viviane’, ‘zij’, ‘de persoon’, ‘de arrestante’, ‘de vrouwelijke verdachte’, en daarbinnen komt een paar keer een flitsende terzijde waarin Viviane tegen zichzelf jijt: bv. in een passage waar ze in de derde persoon terugdenkt aan de moordscène, staat er ineens: “je bent dom, Viviane, je bent echt heel dom, je had zijn telefoon moeten meenemen, die lag daar op zijn bureau, dat weet je nog precies.” De derde meest gebruikte stem is een ik-stem, die van de weeromstuit eerlijk, kwetsbaar, des te persoonlijker overkomt, en ontwapenende, lucide dingen zegt als: “Daarna weet ik niet waarom ik doe wat ik doe, maar ik doe het. Laat niemand denken dat ik het verstandig vind of er trots op ben, het dringt zich gewoon aan me op: mijn voeten gaan hun gang en ik volg ze.”

Nu en dan klinkt een ‘we’-stem – ongetwijfeld het hele stemmencollectief ☺ – waarin Viviane het ‘gek’ genoeg in eerste instantie heeft over haar dochtertje, alsof die band niet strikt persoonlijk, niet één op één is (en hij is inderdaad behoorlijk verstoord).

Er wordt ook een hoofdstuk lang gejjid, tijdens een bits, hilarisch-onderkoeld, strijdvaardig bezoek dat Viviane tijdens haar kraamverlof brengt aan haar werk en waarin ze haar vitale naam alle eer aandoet (“Viviane, denk aan je carrière. Je weet dat je geen twintig meer bent en dat de jonge meiden in hinderlaag liggen, klaar om je plek in te nemen”).

Merkwaardig is het gesprek, in een café, tussen Viviane en de jonge minnares van de psychiater, Angèle. Dat wordt in de u-persoon verteld, maar de ‘u’ is nu Angèle, volledig vanuit het standpunt van Viviane gezien, die tegenover haar zit, en nu eens ‘uw gespreksgenote’, ‘uw publiek’, dan weer ‘Élisabeth’ heet (want zo had ze zich aan Angèle voorgesteld), en op het einde van het hoofdstuk zelfs, als pars pro toto, wordt aangeduid als ‘de jas’.

Prachtig dus, hoe het identiteitsprobleem van Viviane Élisabeth Fauville gestalte krijgt, zonder dat het met zoveel woorden wordt benoemd. Een multifocaal, gefragmenteerd beeld toont Vivianes wisselende afstand tot zichzelf, haar geestelijke instabiliteit. Handig om als duo bij de basisvertaling de tekst uit te splitsen: we hebben netjes de stemmen verdeeld.

Er zijn nog meer middelen waarmee Julia Deck de ontwrichting van de hoofdpersoon oproept. Viviane zet twee versies van de fatale maandagmiddag neer, geeft tegenstrijdige of onmogelijke informatie. Een appelflauwte, een angstaanval, geheugenprocessen, de lethargie door de vele kalmeringspillen worden opvallend aanschouwelijk beschreven. Subtiel ontregelend zijn de verschuivingen op de as actief-passief, subject-object (of quasi-subject). Vivianes handelingen worden vaak passief gedraaid (‘Het mes wordt erin verpakt’) of nogal technisch weergegeven (‘Uw heupen komen tot stilstand, brengen geen beweging meer op de schommelstoel over’), alsof er geen subject aan te pas komt,

terwijl planten, varens, katten, insecten, zelfs een dode moeder en *last but not least* de kleine baby, die naar de kerngezonde naam Valentine luistert, blijk geven van een onblusbare of woekerende levenskracht. Er is ook duidelijk iets mis met Vivianes familiale hechting. Zo gebruikt ze meestal het bepalend lidwoord in plaats van het bezittelijk voornaamwoord voor haar dochttertje en gaat ze zonder de gebruikelijke tedere warmte met het kindje om, ook al is het echt een onmisbaar stuk van haarzelf, iets wat haar letterlijk overeind houdt – dat wordt met weergaloze toetsen aangestipt.

De roman zit erg goed in elkaar, er zit veel in, maar het krijgt niets geconstrueerds. Het wiegen, de wolken, de sneeuw, het stof doen het hunne, en meer dan dat. Er is het spel met de namen, de parallel tussen begin en slot, de veelzijdige stijl, de onderhuidse vraag naar de waarachtigheid van ieders perceptie en verhaal. Ondanks en dankzij haar afwijkende profiel maakt de protagoniste heerlijk kritisch-ironische observaties, waarin ze haar omgeving, vrouwen en vooral mannen ongenadig fileert – snedig, vlijmscherp, trefzeker als het moordwapen, een “mes van het merk Henckels Zwilling uit de serie Twin Protection, model Santoku.” Het was een plezier om aan de woorden te wrikken, te sleutelen, te schaven en te vijlen, wikkend en wegend steeds weer van gedachten te wisselen, tot de zinnen goed zaten, in hetzelfde strakke en toch soepele, rake ritme. We kunnen een lange lijst lievelingszinnen debiteren, maar liever binden we u op het hart om u zelf door dit kleinood te laten verrassen.

Dát is vertalersgeluk: als het lukt: 1) een pracht van een boek mogen vertalen, 2) de zinnen in het gareel krijgen, met behoud van de oorspronkelijke frisheid, 3) een beetje geluk met de receptie van het boek, dat door deze nominatie en tournee extra kansen krijgt. Om te besluiten: hulde aan Marc Vleugels, die het niet-geringe risico nam, het boek vleugels gaf, in een prachtige vormgeving, met die kaft in een zo mooi blauw, de kleur van de hoop, van onwerkelijkheid, van trouw en, zo meen ik me ooit te hebben laten vertellen, van waanzin.